

VIDÉKIEK ÁTALAKULÁSA BUDAPESTEN

KÉRDÉS vizsgálatánál nem egy-kétezer emberről van szó, hanem akkora tömegről, amely két nemzedéknyi idő alatt a mai Budapestnek csaknem egész lakosságát létre hozta, mert hiszen kimutatták, hogy mai lakosságának harmadízig is budapesti eredetű része elenyésző mennyiség. Az okok, amik ezt a mindenki által ismert tényt előidézték, egyrészt Budapestnek hihetetlen megnövekedése az iparosközpont, a közgazgatási és szellemi centrum kidomborodásával, másrészt a világháborút követő nagyarányú fővárosba özönlés, jól egyensúlyozva Budapest jelentéktelen tényleges szaporodását, hiszen legújabbán éppenséggel csökkenne Budapest lakossága, ha nem jönne állandó pótlás a vidékről.

A Budapestre költöző vidéki tömeget jóformán lehetetlen teljes csoportosításban adni. A különféle származási hely maga olyan fontos szempont, ami szerint minden egyéb kategóriát részletezni kellene, hiszen alföldi és dunántúli, erdélyi és felvidéki lakosság közt nemcsak emberföldrajzi, de művelődéstörténeti, gazdasági és lelki különbségeknek olyan sorozata van, hogy nemzedékek múltán is kiütkezik. De Budapest olyan olvasztótégely, hogy a vidéki ember nem tarthatja meg magával hozott jellemvonásait és egy-két területi sajátosságon kívül, amilyen a tájszólás, főzésmód, bizonyos szokások, rövidesen teljes egészében elveszti kapcsolatát korábbi életközösségével. A származási hely után főszempontnak kínálkozik a Budapestre kerülő vidéki lakosság részletezésénél az a társadalmi osztály, amelyet képvisel. Ebből a szempontból is óriási a szóródás. Más és más lelkületet hoz a vidéki nyugdíjas, aki szórakozni, embert látni és kényelmesen élni jön Budapestre, a felsőbb tanulmányokat végző fiatal, aki véletlen okok miatt marad a fővárosban, az áthelyezett vidéki tisztviselő, az átköltöző kereskedő és iparos, a munkavállalásra jövő napszámos, a lassan-lassan, perifériákon át közeledő munkáscsalád, a házi cselédek, a földműveslakosság speciális rétegei, amelyek különleges változások folytán válnak budapestiekké — pl. a kubikosok —, a háborúutáni menekültek ezrei, a fővárosba férjhez menő leányok vagy az ide nőszülő férfiak, az egészségi okok miatt ide költözők, a katonaság, a rendőrség. Ez a hiányos felsorolás is mutatja, milyen színkeverék rejtőzik a foglalkozási ágak szerinti csoportosítás mögött is. De ugyanilyen szövevényes hálóra bukkanunk, ha sorra vesszük a többi osztályozási lehetőségeket: a nem, kor, vallás, vagyoni viszonyok, műveltség és anyanyelv által megadott statisztikai adatokon, mint kereteken belül. Hosszú táblázatokat kaphatunk ugyan, de kézzelfogható csoportokat nem,

mert a sok szempont egymással is kapcsolatban, vonatkozásban áll s aki az egyik szempont szerint esetleg teljes különállást jelent, az más viszonylatban belesimul egy hatalmas rétegbe, mint pl. az Erdélyből ideszakadt unitárius, de másrészt iparos vagy tisztviselő. Így a statisztika kikapcsolásával talán mélyebbre látunk, ha egyes esetek megfigyeléséből állítjuk össze képünket.

A vidéki ember, bármily életkorban vagy foglalkozási körben él, bizonyos mértékű kapcsolatban, egyszerűen érzékelhető összefüggésben van a természettel. Azzal a természettel, amelyben épülés és pusztulás, születés, halál, szépségek és elemi csapások, egyszóval minden a szeme előtt játszódik. A falusi ember számára nem jelent különös problémát pl. a nemi élet, hiszen megnyilvánulásait naponként látja, a természetes folyamatokat nem takarja el előtte semmi, vagy pedig sokkal kisebb mértékben palástolják illemszabályok, mint a városi előtt. Am amilyen természetesen jut a falusi ember a születéssel és halállal járó élmények tudatára, éppúgy kendőzés nélkül bontakozik ki előtte a természet más tekintetben is. A táj, amelyet a városi ember bizonyos ünnepélyes keretek, kirándulás vagy nyaralás alkalmával lát — rendszerint teljes pompájában —, a falusi embernek életkeretet ad: benne él nemcsak amikor szép, hanem amikor veszélyezteteti vagyonát, sőt életét. S ha ezek után a falusi szereti is környezetét — aminthogy szereti — és ragaszkodik is hozzá, ezt nem szépségének magasztalásával fejezi ki: innen az, hogy a nagyvárosi számára igen szépnek vagy kedvesnek látszó vidékre lakója nem talál különösen dicsérő szót. A falusi magyarnak különösképpen tulajdonsága ez a vidéki szemlélet és szülőföldjének szépségét rendszerint akkor kezdi emlegetni, mikor már évtizedeken át élt a főváros köreinek között. Eleinte, mikor Budapestre kerül, nem nagyon érdekli őt a város környékének páratlan szépsége; eljár a Duna partján és nem a hegyek és folyó megkapó együttese, hanem a kikövezett rakpartok, a nagy hidak vagy más efféle köti le inkább figyelmét kulturális foka szerint. Érdeklődésének nem túl nagy lelkesedéssel ad kifejezést, kissé tartózkodó, bizalmatlan a fővárossal szemben, régi világához képest óriási és ismeretlen ellenséget sejt benne. Szavaiban, beszédjében azért sem árul el túlságosan nagy érdeklődést új környezete iránt, mert korán észreveszi, hogy a tájékoztatlant hamar becsapják, megkárosítják és ő nem akar ilyen lenni vagy legalább is ilyennek látszani. Ezért alkalmazkodik anyagi lehetőségein belül mihamarabb a városi viselethez is, illetve ezért hagyja el rövid idő múltán esetleg még meglévő népviseletét.

Az a falusi, aki hirtelen, minden átmenet nélkül jut régi környezetéből Budapestre, valósággal elkábul az ezernyi új hatás alatt. Ez a típus egyébként meglehetősen ritka s főleg a fővárosba kerülő alsóbb néposztály köréből kerül ki: a fővárosba bevonuló katona, rendőrújonc, házi cseléd jellegzetes képviselői. A munkásság és még inkább az önálló iparos, kereskedő vagy értelmiség már bizonyos fokozatokon megy át a falu és Budapest között; akár oly módon, hogy előbb vidéki városokban tölt el bizonyos időt, akár pedig úgy, hogy a falu és Budapest közé valamelyik előváros iktatódik tartózkodási és munkahelyül. A faluból hirtelen Budapestre kerülőt gyakran annyira megzavarja mindaz, ami számára újszerű és félelmes, hogy munkahelyéről még pihenő idejében sem távozik el. Gyakori a falusi újonc, aki hónapokig sem hagyja el kimenő idején a laktanyát, a házi cseléd, aki vasárnap is csak társnői környezetében megy el a szomszédos utcákra vagy sétányra és bárki ismerhetett egyetemi éve alatt olyan főiskolást, aki még vasárnap is a kollégium vagy hónaposszoba falai közt foglalkozott levélírással, olvasással vagy a házban üzhető szórakozással, ahelyett hogy akár pénzbe sem kerülő sétára indult volna. Ez a bábszerű állapot természetesen sokáig nem

tarthat; előbb-utóbb az ismerősök, barátok vagy maga az unalom is kimozdítja elvonultságából és ilyenkor gyakran mohóbb az új környezet nyújtotta mindenfajta újdonság kipróbálásában, mintha első naptól kezdve érdeklődött volna a főváros iránt.

A külső benyomások — nagy forgalom, fényesen kivilágított utak, impozáns épületek, kirakatok, hullámzó embertömeg — minden vidékről fővárosba került lenyűgöznek, ámde korántsem töltik el csodálattal és fenntartás nélküli lelkesedéssel. Éppen azért, mert a környezet számára teljesen idegen, bizonyos idegenkedéssel és elfogódottsággal nézi Budapestet, sajnálattal és lenézéssel tekint a beskatulyázott és megrendszeresített emberekre, az ő számára kicsiny parkokra, szűk utcákra, az élelmiszerkereskedésekben apró tételekben lisztet, zsírt, stb. vásárlókra — általában mindarra, ami otthon, falun nagyobbszabású volt. Ösztönösen keresi azt, ami őt régi környezetére emlékezteti s mert ismerőst nem talál, a lovak, szekerek az otthoniaknál silányabbaknak tűnnek előtte, egyszeriben kész a lekicsinyítő kritikával. Rendszerint még egy kis honvágy is működik ilyenkor benne és ez a magyarázata annak, hogy a Budapestre kerülés után nem sokkal a falusi nem talál dicsérő szót új hazájára, sőt éppenséggel leszólja a fővárost. Idő és tapasztalat kell ahhoz, hogy rájöjjön: nem szabad összehasonlításokat tennie faluja és Budapest között, mert akkor ítélete hamis vágányokra tereledik. Külön világ mindkettő, különböző előnyökkel, szépségekkel, bajokkal és kellemetlenségekkel. Itt jegyezzük meg, hogy az az igen gyakori jelenség, amikor viszont a budapestiek alig találnak elég becsmérlő jelzőt és gúnyos kitétel a magyar falusi viszonyokra, ugyanazon okokból táplálkozik, mint a falusi ellenszenve a főváros iránt: a hamis összehasonlítási alap és szempont ebben azt rója fel, hogy a házak kicsik, az utcák kihaltak, nincs aszfalt, nincsenek szép üzletek stb.

Az igényeket fokozni sohasem volt nehéz feladat. Hamar megérzi a faluról felkerült a vízvezeték, villany, gáz, aszfalt, vásárlási lehetőségek, stb. előnyeit és szinte magától értetődőnek találja már ezeket. Megszokja a nagyarányú forgalmat, a közlekedés budapesti rendjét és általában mindazt a pompás és kevésbé kívánatos újdonságot, amit Budapest a magyar vidék emberének éjjel-nappal nyújt, — most már azt hiszi magáról, hogy ő egészen „pesti“ és hajlamos különösen utóbb jött ismerősei előtt arra, hogy a tapasztalt tanácsadó szerepében tetszelegjen. Akiben ép az erkölcsi érzék, megvan az egészséges ösztön és némi ügyesség, az most már egészen jól beleilleszkedik új környezetébe s ha felrémlik is előtte olykor-olykor, hogy beleilleszkedése nem volt lelkileg is teljes, a gondolatot, mint érdeklődési körén kívül esőt, kidobja magából. Az ilyen falusi megőriz bizonyos érdeklődést elsősorban szűkebb hazája, másodsorban általában a vidék iránt, kérdegeti a termést, birtokosokat vagy ismerősöket a régi falujából fellátogatóktól és ebben az öntudatlan kettősségben éli további budapesti életét. Ez a vidéki réteg, amely a legnagyobb tömegben él Budapesten, hasznos polgárává válik a fővárosnak és szolgáltatja a feltörekvő, régiek helyére benyomuló lakosságot. Akinek élettársa is hasonlók közül kerül ki, rendszerint normális családi életet él, amelyben, ha a gyermekszám kisebb is annál, ami régi vidékén lett volna, megvan a rend és az összhang.

A falu és Budapest közt mutatkozó életváltozás lényege ennél a rétegnél mindvégig tudat alatt marad és legfeljebb akkor eszmél rá a budapesti és falusi életfelfogás közti óriási különbségre, amikor gyermeke, aki második generációként felnőve, már teljesen mentes a falusi környezet hatásaitól, eltávolodik attól az eszménytől, amelyet a szülő a gyermekkoráról megőrzött. Játéka, beszédje, dalai, könyvei, pajtásai, mind-mind idegenek a szülő számára és nem győz csodálkozni és zsörtölődni: ez az ő idejében egészen más-

ként volt! Elfelejtí, hogy a „másként“ nem annyira az időre, mint inkább a helyre vonatkozik. A szűkre szabott fővárosi lakás, a csekély mozgási lehetőség, a természetnek csaknem teljes hiánya, másrészt a szüntelen forgalomban állandóan önként kínálkozó szenzációk visszatükröződnek a gyermek játékaiban; falovacska helyett kis villamost, autót, tankot kíván, fogócska és rabló-pandúr helyett rádiósdit, közlekedési rendőrt játszik, ideálja nem a kocsis, hanem a sofőr és kifejezéseit legtöbbször — néha a legmondosabb nevelés mellett is! — az utcáról szedi fel.

A gyermek későbbi fejlődése során is állandó összehasonlításra készítő meglepetések érik a szülőket: egészen más dolgok érdeklik gyermekét, mint őt annakidején, tudása — még néhány évi iskolázás után is — meglepően csekély a földdel, természettel összefüggő dolgokról, másrészt viszont fel-tűnően tájékozott a napi politika által felszínre dobott nevek tekintetében, tudja a sajtó szenzációit, ismeri az összes mozikat, színházakat, utcák, terek, sétányok képezik szülőföldjét: Budapestet nem idegennek látja, hanem igazi hazája s rajta kívül rendszerint nem is ismer alaposan más vidéket. Érdeklődéssel, de bizonyos kicsinylő mosollyal hallgatja szülője vidéki történeteit, érthetetlen előtte, hogy miért nincs minden faluban rendőr, vízvezeték, villamos és mert nincs: alacsonyabbrendűnek tartja a falusi életet, ezzel együtt pedig saját magánál szülőjét. Ez az első hézag, ami megnyílik a két nemzedék közt és ez az idők során mélyülni szokott.

A TERMÉSZETTŐL VALÓ teljes elszakadás is jellemzi a serdülőkorban levő második nemzedéket. Nem változtat ezen lényegesen az, ha részeseül a cserkészletnek minden tekintetben áldásos, itt pedig a természethez visszavezető szellemében, sem az, ha néhány hetet vidéken tölt rokonainál, vagy iskolai kirándulások során, madarak és fák napja alkalmával ismerkedik meg a földdel, növényekkel, állattal. Az a munkaközösség, ami a mindennapos együttlét során a természet és az ember között kifejlődik, ezzel nem alakulhat ki: szántóföld, legelő, állatok, falusi munkák, hangulatok és örömök mindvégig idegenek maradnak a fővárosi ifjú előtt, kinek otthona, igazi környezete Budapest marad. Természetes, hogy ezzel korántsem akarjuk kisebbiteni minden olyan akciónak az értékét, amely helyreállítani igyekszik a falu és Budapest között elszakadt érzelmi kapcsolatot, — itt csupán azt igyekeztünk vázolni, hogy falusi szülő és Budapesten felnövekvő gyermek közt e tekintetben szakadék van. S ha egyrészt gondos és alapos neveléssel sikerül is elérni, hogy a fővárosi gyermek ne lásson komikus figurát a falusiban, másrészt hosszabb lélekzetű vidéki időzés megértetheti vele a falu igazi szerepét és értelmét, azt semmi el nem érheti, hogy a fejlődő élet gyökereit ne ugyanúgy a budapesti aszfaltba mélyessze, mint ahogyan a falusi szülő egész beállítottsága mindvégig megmarad vidékinek.

Minden nemzedék forradalmi szembeállást mutat az előzővel szemben: az apák és fiúk közti szakadék nem csupán első élelsemű rajzolója, Turgenyev korának sajátja — így volt ez mindig és így van minden korban és társadalmi rétegnél. Az űrt csak növeli az a körülmény, ha az apák és fiúk nemcsak két nemzedéket, hanem két, egymástól élesen elkülönülő réteget is képviselnek: ez a helyzet a vidéki első nemzedék és gyermekei közt. A felnövekvő ifjúság, miután gyermekeiben több-kevesebb világossággal megérezte, hogy elválik szülei gondolkodásmódjától, felnöve egyszerre kérelmetlenül szembekerül ezzel az élet ezernyi viszonylatában. Foglalkozásbeli fölöttesei, parancsolói, a nyilvános élet tekintélyei igen nagy százalékban kerülnek ki a vidéki életből: ezekkel a második generáció nemhogy érzelmi közösséget vállalna, hanem ellenkezésbe kerül és ez az ellentét gyakran akkora hévvel tör elő, ami csak a frissen átváltozottak vagy pedig az ifjúság

jellegetessége lehet. A vidéki tekintélyeket kifigurázó, a vidék életét torzított félszepségben és igaztalanul elnagyolt árnyképekben bemutató, másrészt a fővárosi álromantikát kolportáló és a csupán külsőségekért rajongó kávéházi irodalom egyidőben valósággal elnyomta a nemesebb törekvéseket Budapesten. De az igazi tehetségek, melyek pedig jórészt benne éltek a fővárosivá asszimilálódás mámoros légkörében, mégis megőrizték nagy és őszinte ragaszkodásukat vidékük iránt; sok más mellett Jókai, Mikszáth, Gárdonyi és Móricz Zsigmond jut ilyenkor önkéntelenül eszünkbe, akik öntudattal és szeretettel ápolták rokonságukat a magyar faluval s ha ebbeli érzésükben talán néha el is feledkeztek az otthont nyújtó főváros iránt kötelező háláról, mégis minden életrajzírójuk érdemül és jellemük szép vonásaként tünteti ezt fel. A századvég szalontípusai, az intellektusban és urbanitásban tetszelgők, a vidékkel minden szálát megszakítók és Budapestben nyugati metropolisok mását álmodók igazi képviselői voltak a hirtelen asszimilálódott budapestinek s hogy ez a típus magyar földön beteges irányban fejlődött, annak okát a sajátos történelmi és társadalmi viszonyokban kereshetjük. Mindenesetre: amilyen visszás figura a Budapesten is vidéki gentryt játszó kishivatalnok, éppoly, sőt annál nevetségesebb az aszfaltrajongó, vidékét mélyen lenéző új-budapesti, különösen ha születésénél, családjánál és tapasztalatainál fogva minden emlék a magyar faluhoz köti. S ha ez a réteg aránylag vékony is a józanul áthasonultak tömegéhez képest, mégis veszedelmes, mert ellentéteket ébreszt, alkalmas a főváros vidék előtti hitelének és tekintélyének csorbítására, mindenkifelett pedig különálló csoport, amely az egyetemes nemzeti — tehát a Budapest és vidék egymásközi viszonya felett álló — munkába feleslegesen diszharmoniót vegyít. Ha pedig Budapest is megtalálja különleges társadalmának leírót, azoknak figyelmét nem fogja elkerülni, hogy a magyar főváros társadalmi torzképei éppen a magukat mesterségesen deklasszálók, azok, akik sem születésüknél, sem nevelésüknél fogva nem vérbeli budapestiek, csupán annak akarnak látszani s ezt a félszeg szerepet játsszák meg egész életükben.

Irodalmi téren a hagyományoktól való elszakadás a jellegzetes tünete az új-budapestiek szélsőséges rétegének, erkölcsiekben pedig a túlbuzgóság. A neofiták jellemző sajátsága az a sokszor talán önkéntelen ellenézés, ami előbbi mivoltukkal szemben új helyzetükben él bennük. Éppen a magyar átköltözőknél lép ez fel különös erővel: a Budapestről vidékre került vad ellenségévé válik a „bűnös város“-nak s megfordítva: a dekadens, túlfinomult ízlést sajátítja ki — legtöbbször csak külsőségekben — az, aki a fővárosba kerül ezek közül. Fantasztikus vattavállak, pazar ruhaszínek, rikító körmök és minél feltűnőbb viselkedés kiabálja, hogy tulajdonosa letagadja és szégyeli vidéki származását. A kiegyensúlyozatlanság jellemző tünete ez. A végletek kísértése politikailag is megvan a kellő műveltség és önfegyelem nélkül Budapestre kerülőnél. Közismert típus az aszfalton élő demagóg, aki a vidéki viszonyokat egyáltalában nem ismerve dörög a falu nevében, de ennél talán még veszedelmesebb az, hogy a főváros köregetegében egész rétegek kerülhetnek nemzetellenes befolyások alá. A vidékről Budapestre özönlő munkásság, sajnos, nagy többségében ki van téve ennek a veszélynek.

Azok a társadalmi osztályok, amelyek a vidék közösségeiben többé-kevésbé túlmereven ugyan, de mindenesetre elevenen élnek és bizonyos szilárdságot adnak a hozzájuk tartozó egyéneknek, Budapesten hirtelen eltűnnek az idekerülő elől. Egyrészt kitalizottoknak, másrészt fölszabadultnak érzi magát s mindkét érzése gyakran csupán rossz hatásaiban mutatkozik. Deklasszáltságának imbolygó felfogás, a sehová nem tartozással együttjáró gerinctelenség lesz következménye, a felszabadultságot pedig akként értelmezi, hogy

az erkölcsi szabadossággá fajul és ha igen egészséges ösztönök nem működnek benne, aláássa nemcsak morális gondolkodását, hanem egészségét is. Kihull a keretek közül s ez nemcsak a felnőtt korban Budapestre kerülőre állhat végzetes következményeivel együtt, hanem elérheti az előbb másodiknak nevezett nemzedéket is, ha csak családi vagy más keret erősen nem köti.

Mindamellett közismert és igaz, hogy a politikai, gazdasági és szellemi élet ezernyi hivatott vezetője éppen a vidékiek közül kerül ki a fővárosban is. A kimagasló vezetők mellett él a fővárosban a helyesen asszimilálódtak tömege; azok, akik beleilleszkedtek ugyan a főváros életébe, de nem vesztették el együttérzésüket szűkebb tájukkal vagy a magyar vidékkel általában; semmiesetre sem általánosítható tehát az, hogy Budapest romboló hatással lenne az idekerülő vidékire. Kétségtelen azonban, hogy a nemzet egyetemes és nagy érdekeiért felelős vezetőknek figyelemmel kell lenniök a magyar élet sajátos alakulásaira s azt minden módon a kívánatos irányba kell terelniök. E téren a feladat kettős: egyrészt meg kell akadályozni Budapest káros hatásainak érvényre jutását s épségben kell tartani a vidékről hozott értékes tulajdonságokat, másrészt meg kell akadályozni azt, hogy a fővárosi elveszítse elevenen élő kapcsolatait és közösségi érzését a vidékkel. Lényegében véve szervezési és nevelési kérdések ezek, amelyeknek helyes megoldásával kialakítandó a lokális szempontokon felülemelkedni tudó, egységes nemzet.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS